GĦALL-KITBA TAJBA TAL-MALTI

TA' MICHAEL AGIUS

Fil-Malti għandna xi kliem li ilu s-snin jinkiteb ħażin u li ħafna kittieba iqisuh b'tajjeb. Dan ġara billi snin ilu kull kittieb kien jikteb bil-Malti kif jidhirlu hu u għax dal-kliem miktub ħażin jinsab f'dizzjunarji, kotba tal-qari, kotba tal-letteratura u oħrajn.

Ġbart ftit minn dan il-kliem u hawn taħt sa nuri fejn hu l-ħażin tiegħu. Nittama li għalli ġej kull kittieb li għandu għal qalbu l-Lsien Malti jiktbu tajjeb.

AGĦJAT (mhux GĦAJJAT) pl. ta' GĦAJTA. "Agħjat" titlissen a-jat mhux aj-jat. It-tiswir tal-plural (għadd imkattar) jaqa' taħt il-forma Qtal/Qtiel bħal nejba - NJIEB (it-tieni konsonanti) J tiġi sewwa sew wara l-ewwel konsonanti tal-għerq - N, bla vokali bejniethom - NEJ issir NJ. Hekk ukoll għażiż - EGĦŻIEŻ, għonq - EGĦNUQ. Il Vokali E ta' egħżież u egħnuq bħal l-ewwel A f'AGĦJAT, qegħdin hemm biex inkunu nistgħu nlissnu l-GĦ, għax din (GĦ) dejjem trid vokali magħha biex tippronunzjaha.

BERDGĦA mhux berda Pl. BRADA'. Bl-Isqalli BARDA, VARDA, bl-ispanjol "LABARDA" ġejjin mill-Għarbi BARDA'A (bħal fil-Malti)

BELT snin ilu kienet BELD mill-Feniċ (Għ. balad Pers. Bilad, Lh. beld.

MK (mkattar - Plural) BLIED.

BALAGĦLU mhux balalu ġejja minn BALA' (BLGĦ). Balagħlu tfisser flien li jibla' malajr kulma jisma', jgħidulu, ecc.

BQIEGĦA mhux bqija għax ħierġa minn BAQA' (BQGħ)

DAGĦDIGĦA mhux dagħdija għax ħierġa minn dagħdagħ (DGħDGħ)

GĦAJDUT) mhux għidut, għidun għax ġejjin minn GĦAD (F7 Ingħad)
GĦAJDUN) In-nomi verbali ma joħorġux mill-Indk. preżent imma mill-passat, il-mamma tal-verb.

GĦEJA (F. 1) GĦEJJA (F. 2) Għeja - infileġ (Int.) Għejja - Fileġ (Trans) Xi kittieba iħawdu waħda m'oħra.

ĦAWD (Pl. ĦWAD) mhux Ħawt ġejja minn Ħawwad (ĦWD)

ĦBUS pl. ta' Ħabs mhux ħabsijijiet.

KLIN - xitla li tfuħ Rosmarinus Officinalis - mhux KLIL kuruna ta' weraq u rand. Xi kittieba iħawdu waħda m'oħra.

LEBHIEN tfisser bejn rieqed u bejn imqajjem mhux LUBIEN li tfisser inċens.

LIEM - ċanfar mhux LAM (nam) li tfisser raqqad tarbija bil-għana ta' nam. nam

MATBGĦA (stamperija) mhux mitba' (Għ. Matba' a.) Pl. MTIEBA'

MBAGĦD (Partiċella) mhux mbagħad, nbagħad. Fil-bidu kienet BGĦAD li tfisser 'wara'. Bosta drabi dil-kelma ikollha qabilha il-partiċella U (kong) biex tgħaqqad żewġ ħsebijiet ecc għalhekk kellna U BGĦAD (u wara) li daħlet bejniethom l-ittra M (ewfonika) u saru UMBAGĦD, bħalma għadna nisimgħuha f'xi nħawi ta' Malta u Għawdex. MBAGĦD titlissen b'A ftit twila filwaqt IMBAGĦAD b'A twila ħafna jew żewġ A-jiet ftit twal bħal f'qagħad. bagħat u oħrajn. MBAGĦAD ġie li ħadet il-post ta' nbagħad (għal ilsienu ecc) ukoll, bħal fi nbid-mbid, nbierek (jien) - mbierek; kif ukoll ngħidu immur għal inmur. BAGĦD taqbel mal-Għarbi, bla vokali wara l-Għ ('B alif Għ bis-sukun fuqha - ċirku ċkejken fuq l-Għ biex juri l-Għ ma għandhiex vokali warajha u D - Ara p. 117 Teach yourself Arabic ta' A. S. Tritton)

MIT (mija) mhux MITT li hi l-ewwel persuna farrad tal-passat ta' MIET. MIT magħmula minn MIJA mqassra f'MI u t-T marbuta magħha bħal f'MI-T-EJN għal mija-ejn/tejn (Għarb mitajn). MI mhux biss iżżomm it-T marbuta magħha qabel kliem li jibda b'vokali (bħal fin-numri 2 sa 10 minbarra sitta) imma wkoll quddiem kliem li jibda b'konsonanti bħal:mit-anġlu, mit-raġel, mit-elf, mit-kelb, mit-dgħajsa, mit-wieħed.

MIXEGĦLA minn XEGĦEL mhux Mixilgħa (XGħL mhux XLGħ)

MJIEL pl. ta' MIL mhux mili biex tieħu s-sura Maltija.

MNANAR plural ta' Mannara mhux MNAJJAR il-plural ta' mnara

MNATEN (pl. ta' muntun) mhux mtaten (MNTN mhux MTTN) jekk irridu nagħtuha sura Maltija (MTATEN aktarx inbniet fuq l-Ingliż MUTTON)

MNĦUR pl. ta' mnieħer mhux mniħrijiet

MNIEĠEL Pl. ta' Minġel mhux Minġla

NIXXIJA mhux nixxiegħa għax hierġa minn NIXXA (bla Għ). Bil-Għarbi naxxa'a (bil-għajn)

QARTAF (taħħar; qaċċat) mhux qartam

QJIES (nom) QIES (Verb) għalhekk bil-qjies mhux bil-qies

SBUL (minn SIBEL) mhux żbul (għamel l-imwieżet; qaċċat weraq, saħan, telagħlu, ecc.)

SIBEL (telagħlu ecc) mhux SIBER - tlajja, ħalla minn jum għal ieħor. Xi kittieba iħawdu waħda m'oħra.

SKRATEĊ pl. ta' Skartoċċ mhux skartoċċi jekk irridu nlibbsuha libsa maltija.

SNEJNA (sinna ċkejkna) mhux sinnuna

SUBJIEN pl. ta' sabi mhux subien (kuċċied). Xi kittieba iħawdu waħda m'oħra.

TBAHRAD mhux tbahrat ġejja minn bahrad (Għ. bahrada) (BĦRD)

XROBB/XIROBB mhux xropp/xiropp hierġa minn XORB/XOROB (xrb)

Fil-Malti il-ħoss ta' kull ittra ma jinbidelx ħlief (a) tal-ittri B. D. G. Z li jrattbu leħinhom meta jaħbtu l-aħħar tal-kelma bħal Bieb (biep) jew meta jkollhom warajhom xi ittra ta' ħoss ħafif bħal btieħi (ptieħi) u (b) tal-ittri F, S, K, T u X li jħaxxnu leħinhom meta jkollhom konsonanti qawwija warajhom bħal FDAL (vdal). Għalhekk ħafna, jidhirli jien, joħorġu barra mir-regola meta jiktbu QNIEPEN għal Qniepel jew SENSIH għal sessih.

Il-plural ta' qanpiena inlissnuha qniepel (bl-L) mhux qniepen. L-aħħar N ta' qniepen ma tista' qatt tieħu l-leħen ta' L. Terġa' 'qanpiena' mhix maltija għad li ħadet ftit tas-sura maltija fil-plural imma b'leħen li jdoqq għall-widna Maltija; is-sies ta' qanpiena hu għarib għall-Malti. Il-kliem romanz ma jinbeniex bħas-semin - fuq il-konsonanti. Fil-bogħod ħafna u ħafna nistgħu nibnu kliem romanz bħas-semin għalhekk ikollna niktbuh kif inħossuh. Nieħdu l-kelma semina WIĊĊ li l-plural tagħha hu UĊUĦ. Minn wiċċ ma noħorġux uċuċ jew wiċeċ bħalma noħorġu Ħdud minn Ħadd Mħuħ minn moħħ, ħbub minn ħobb, zkuk minn zokk imma UĊUĦ u nlissnuha hekk. Jista' jkun illi 'wiċċ' xi darba kienet 'wiċeħ'. Fis-sewwa il-ħoss tal-ittra N jinbidel xi drabi fil-leħen ta' M meta jkollha warajha l-ittra B bħal fi mbid-nbid (xorb) u fi kliem bħal inmut f'immut, inmur f'immur. Ara taħt MBAGĦD.

Hekk ukoll dwar SESSIH, ħadd ma jlissinha SENSIH, għax ma ddoqqx għal widna maltija. L-ittra N (SENSIH) ma tistax tieħu l-leħen ta' S. SESS hi kelma semina li tfisser għaqal, deher, raġuni ecc. Bil Għarbi hisas, hisus. Naħseb illi xi flien ħaseb illi billi jikteb sensih, mingħalih dil-kelma sa jlibbisha libsa maltija, jew, jista jkun ukoll biex wieħed ma jħawwadhiex ma 'SESS' (sex). Il-kelma SENS li ssellifniha mil-Latin SENSUS (sentio - ħass) tfisser smigħ, raj, tegħim, xamm, intellett, fakra (memorja), tifsira, sugu (kliem bla sens), bluha, ħmerija, (ħaġa bla sens), għan (sens tajjeb/ħażin), fehma, ħjiel ta' kull bniedem (sens komun). SENSIH tista' tfisser sens wieħed

jew is-sensi kollha ta' xi bniedem, jew xi tifsira oħra milli semejna, mhux aħjar immela li wieħed jikteb jew jgħid ngħidu aħna "ġie fis-sensi tiegħu" għad li mhix maltija għal kollox, għal ġie f'sessih, ġie f'sikktu, jew ġie in se (din taljana wisq)? U kieku nerġa,' nistaqsi, billi SESS ikollha żewġ tifsiriet hemm xi ħaġa ħażina? Fil-Malti għandna mijiet ta' kliem li jaqblu fil-leħen jew li jinkitbu waħda bħal oħra, imma għandhom aktar minn tifsira waħda (omonimi) bħal BIES - ta bewsa; isem ta' għasfur, isem ta' ħuta BJAD - sar abjad, ġewż tal-qoton miftuħ. BOLOQ - xjieħ, mar il-baħar (fig), plural ta' iblaq griż. DAR - għamel dawra; għamara; fejn wieħed joqgħod. DEHEN - dilek biż-żejt, ikkunsagra, għaqal, għerf ecc. u bosta oħrajn.

Dan li ktibt mhux biżżejjed. Ma nistax ma nsemmix li llum qegħdin niltaqgħu ma' ħafna kitba ħażina ta' xi kliem; dan qed jiġri aktarx ħtija ta' tagħlim ħażin jew ta' tagħlim ta' kafkaf.

Ħafna huma l-kittieba li mill-verbi - li s-sies tagħhom hu ta' tliet konsonanti - jsawru in-nomi verbali bħallikieku kienu verbi ta' erba' konsonanti bħal THAWWIL għal TAĦWIL (l-ewwel forma ta' ħawwel intilfet maż-żmien.)

Oħrajn ma jafux il-għadd imkattar (plural) ta' xi nomi u aġġettivi u għalhekk iżidu "iet" man-nom jew aġġettiv, bħal nifsijiet flok nfus, ħabsijiet flok ħbus.

Uħud lanqas jafu li l-Malti għandu għadd kbir ta' kliem ċekkieni (diminutiv), u jiktbu tifel ċkejken għal tfajjel, ftit twil flok twajjel, tieqa ċkejkna flok twejqa.

Hemm ukoll min ma jafx joħroġ il-komparativ u għalhekk jinqeda bil-kelmiet aktar, iżjed, bħal aktar ħafif għal eħfef, iżjed irqiq għal irqaq, aktar utiq flok utaq, iżjed kmieni għal ikmen.

U fl-aħħar għandna ukoll ħafna kittieba li ma jinqdewx bil-forom tal-verbi, li minnhom nfushom juruna l-passiv u jinqdew bil-għamla tal-passiv ingliż u taljan, bħal ġie/kien miktub/a minn flok inkiteb/inkitbet minn, kien mirbuħ flok irtebaħ, kien imnissel għal tnissel.

TISWIJA fi IL-MALTI

Ir-Raba' ktieb - Diċembru 1970

SQALLI, TALJAN JEW SEMIN?

L-aħħar vers tal-ewwel paragrafu jrid jinqara:

"jkun li ma ssellifniehx minn dawk l-ilsna, bħalma wieħed jista' jara aktar 'il quddiem